

մեծ թռիչներ նորէն ու նորէն հաստատած են, թէ այս միլիոնաւոր աստղերէ ու արեգակներէ, և անտեսանելի կեդրոն մը, որուն շուրջը կը թաւալին այս անհամար գունտերը, ու այս կեդրոնն է երկինքի Աստուծոյ աթոռը, ամենակարող մատը Անտեսանելիին, ամենիմաստուն կամքը մեր Երկնաւոր Հօր: Ո՛րչափ մեծ արժանիք մեղսալից մարդկութեան համար... Որդին ըլլալ այս մեծ Երկնաւոր Հօր...:

Աստուծոյ կամքը կատարելապէս կը գործադրուի նաև հրեշտակային (angelic) երկինքին մէջ, լոյսի որդիներուն — լուսեղէն զուարթուններուն — միջոցով: Սերովքէներ և քերովքէներ և բոլոր հրեշտակապետներ կը կատարեն զայն սիրով, յօժարակամ ծառայութեան ոգիով, առանց նեղութեան, կատարելապէս, առանց զոհողութեան, որովհետև հոն Անոր կամքին հակառակ ուրիշ կամք մը չկայ: Բոլոր կամքեր յաւիտենական ներդաշնակութիւնով միացած ու յարմարցուած են իրարու, ու անոր համար անձնազոհ կամեցողութիւն մը պէտք չէ հոն՝ կատարելու համար Աստուծոյ կամքը: Ապստամբ կամք մը աններդաշնակութիւն պիտի ըլլար երկինքին մէջ: Մեծ բանաստեղծ Միլտոնի այնքան հիանալի ու վսեմ ոճով նկարագրած էրկինքի ապստամբները, որոնք Ամենակարողին դէմ պատերազմ յայտարարեցին ու ճակատ կազմեցին, չկրցան Երկնաւորին ահարկու շանթերուն դէմ կուրծք տալ: «Եւ զանոնք Ամենակարողը գլխիվայր գահավիժեց եթերական երկինքներէն, բորբոքուն, դէպի անյատակ կորուստը»: Այս եղաւ ճակատագիրը այն յանդուգն ապստամբներուն որոնք փորձեցին դիմադրել Ամենակարողին կամքին:

ԳՐ. ՍՐԿ. Հ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 11)



Ո Վ Ս Է

Ովսէի կեանքը. — Ովսէի անձի պատմութիւնը կը պարփակուի գլխաւորաբար իր ուսուցումին մէջ, Եհովայի սէրը հաւատարմօրէն Խորայէլի հանդէպ, և Խորայէլի ապերախտ անհաւատարմութիւնը Եհովայի հանդէպ, գաղափարներ են որոնք կուտան միութիւն՝ ամբողջ գրքին: Այս գաղափարները դրոշմուած են Ովսէի հոգիին խորը՝ իր անձնական ներքին փորձառութեամբ: Փափկութեամբ կը մօտենայ բովանդակ ինքնաճանաչ բացակայութեանց, միշտ պատմելով տխուր պատմութիւններ, և երեւան հանելով գաղտնիքը իր կեանքին: Սկիզբն բանից Տեառն առ Ովսէի, եւ ասէ Տէր ցովսէի, զնա, առ դու եեզ կից պոռնկութեան, եւ որդիս պոռնկութեան, զի պոռնկեցաւ երկիր ի Տեառնէ: Եւ չոգաւ եւ առ ԳԴՈՒՄԷ՝ զԳՈՒՍԷ Դաբեւայիմայ (Ա²⁻³), եւ յղացաւ եւ ծնաւ նմա որդի, ու ընդառաջելով երկնային հրահանգին զայն կոչեց Յեզրայէլ: Բանգի սակաւիկ մ'եւս ես խնդրեցի զարիւնն Յեզրայելի ի Տեառնէ Յեսուայ, եւ դադարեցուցի զբազաւորութիւն Տեառն Խորայելի: Եւ եղիցի յաւուր յայնմիկ խորակեցի զաղեղն Խորայելի ի ծործորն Յեզրայելի:

Սակայն Գոմեր անհաւատարմութիւն ցոյց տուաւ իր ամուսնական ուխտին հանդէպ: Հրապուրուելով, թերեւս կատաղի շուռտառնէն Բահադի և Աստորտէի, լքեց իր ամուսինը, և ի վերջոյ ինկաւ գերութեան գիրկը⁽¹⁾: Բայց իր ցած բարձրնկեցութեան փոխարէն, իր ամուսինը չի լքեր զայն: Աստուածային հրամանով ան կը փրկէ իր կինը գերութենէն, և իր տունը

(1) Ովսէի Գ. գլուխը, կուսայ երկրորդ աւարտածը որքերգութեան: Կին մի որ սիրեցէ զհարութիւն և իցէ շուռն չի կրնար ըլլալ ուրիշ մէկը բացի Գոմերէն: Երբ Եհովայի եւ Խորայելի յարաբերութիւնը կը խորհրդանշուի Ովսէի ամուսնութեամբ Գոմերի հետ, եւ Խորայելի անհաւատարմութիւնը կը ներկայացուի անոր — Գոմերի — ճնշութեամբ, եւ այսպէս Եհովայի հաստատեալ Խորայելի հանդէպ Տէր զայն վերստանալու որոշումը, նոյնիսկ անոր ուրացումով, կրնան միայն խորհրդանշուիլ մարգարէին Գոմեր վերստանալով: Երբ Գոմեր ինկած էր գերութեան մէջ, Ովսէ կ'աշխատէր զայն գնել, վճարելով երեսուն սասոր, արժէքը գերիի մը (Ելից ԻԱ²³, Զաւարիա ԺԱ¹²):

կը վերագրարձնէ զայն: Հոն, կը պահէ ան իր կիներ խիստ հակողութեամբ, զրկելով նոյն խոսկ ազատութենէ, որ ան չարաչար գործածած էր: Իրապէս սրտայոյզ պատկեր մը, ուր մարգարէն աննուազ սիրով կը հսկէ, իր երկտասարդ մեղաւոր կնոջ, սպասելով անձկութեամբ, զղջման պատահական արցունքներուն, որոնք կարելի պիտի դարձնեն իր մեղաթաթաղ հոգիի մաքրութիւնը, և իր սիրտը պիտի առնէ սիրոյ արդար և մաքուր զարկը իր ամուսնոյն հանդէպ:

Սակայն այս ուրուագիծն է միայն Ովսէի կեանքին: Իր կեանքի տխուր տրամաշուրջ — որուն գերակատարները կ'ըլլան ինք և իր կինը — Ովսէ կ'աշխատի տալ Եհովայի սէրը հանդէպ Իսրայելի, սակայն փոխարէն ասոր Իսրայելի անհաւատարմութիւնը և ուրացումը Եհովայի հանդէպ:

Բարոյական դժուարութիւնը. — Սակայն նախքան անցնիլը Ովսէի մարգարէութեան յաջորդական վիճակներուն, պէտք է գիտնանք իր ուսուցումին փորձառական կերպը, և այդ խոսկ անհրաժեշտ է նախ նկատի ունենալ բարոյական դժուարութիւնը որ ծրարուած է պատմութեան մէջ: Ինչո՞ւ Աստուած կը հրահանգէ ու կը թոյլատրէ իր ծառային, և կամ միւս կողմէ Ովսէ ինչո՞ւ կը լսէ Աստուծոյ ձայնը ուր կը թելադրուի իրեն ամուսնանալ անպարկեշտ կնոջ մը հետ: Արդեօք Ովսէ չի հասկցա՞ւ թէ փորձութեան ծուղակ մը կը լարուէր իրեն: Սակայն պարզ է որ այսպիսի ընթացք մը անխուսելի պարտադրանք մըն է մարգարէին, և ինք պարտաւոր է այդ բոլորը կատարել, նման իրաւ ողբերգակ գերասանի մը, ցոյց տալու թէ կինը անբարոյ իր ընթացքով կ'ուզէ հեռանալ իրմէ կենակցելու ուրիշներու հետ, սակայն ինք կ'աշխատի որպէս գերի զինք դարձեալ գնել: Այս վիճակին զուգընթաց կ'ուզէ տալ Իսրայելի խենչէլ վիճակը եւ կեցուածքը Եհովայի հանդէպ, և միւս կողմէ Եհովայի սէրը ու գութը — նման Ովսէի իր կնոջ հանդէպ:

Պատմութիւնը այլաբանութիւն մը չէ. — Շատ մը մեկնիչներ աշխատած են ապացուցանել թէ, ամբողջ պատմութիւնը Ովսէի այլաբանութիւն մըն է: Այժմ սակայն որոշ յստակութեամբ կրնանք ըսել թէ մարգարէները — առ ի մասնաւորի վերջինները — արտայայտած են իրենց ուսուցումը

պատմական գործառնութեան կերպով, և այդ խոսկ կարելի է ենթադրել, թէ ամենաթեթեւակնարկութիւնը չկայ հոս այս պարագային: Ամբողջ պատմութիւնը կուտայ իրականութեան կնիքը, և իրականութեան արտայայտութիւնը, չի կրնար գոհացուցիչ կերպով ըլլալ տեսութեան նկատողութիւնը, քանի որ գործառնութիւնը յայտնութեամբ տրուած է մարգարէի մտաքին, և ան կ'արտայայտէ ինքզինք իր երեւակայութեանը համաձայն այնքան աշխուժութեամբ, որքան մտածումը կրնայ տեղ բռնել:

Ովսէի գրքին մէջ ամենաթեթեւակնարկութիւնն խոսկ չկայ վերոյիշեալ վիճակին: Միայն գրական բացատրութեամբ առջին գլուխի պատմականը կը ստանայ իր բնական իմաստը, և միայն գրական բացատրութեամբ է որ մենք կ'ունենանք յարաբերութիւնը Ովսէի կեանքին և իր ուսուցման, որ միակ բանալին է իր գրութեանց:

Արդարեւ այլաբանական տեսութիւնը չի լուսարաներ բարոյական դժուարութիւնը. բայց եթէ գործառնութիւնը միակն է որ ներհակ կեցուածք մը ունի բարոյական զարգացման հանդէպ, ուստի ի՞նչպէս կարելի է զայն ընտրել այլաբանութեան որպէս առարկան: Սակայն և այնպէս եթէ մարգարէն ունենար հաւատարիմ կին մը, անկարելի պիտի ըլլար որ ան՝ զայն ենթարկէր անհաւատարիմ վարանքին, ինչպէս ան պէտք էր ընէր գործածելով այլաբանութիւն մը, որ որոշապէս չի տար իր այլաբանական նկարագիրը պատմութեան էջերուն:

Պէտք է աւելցնել նաեւ թէ անունները զօրաւոր կերպով կը պաշտպանուն զրական մեկնաբանութեամբ: Եթէ ամուսնական պատմութիւնը այլաբանութիւն մըն է, մենք բնականօրէն պիտի փափաքէինք որպէսզի կինը տրուէր ազդու անունով մը: Յիզրայէլ, Լօ-Ռուհաման, Լօ-Ամմի, ունին իրենց ուրոյն պատմութիւնը, սակայն Գոմեր՝ գգուսը Դաբեղայիմայ չունի որոշ խորհրդապաշտ իմաստ մը: Բնական և միակ եզրակացութիւնը սա է որ, այդ՝ կնոջ իրական անունն է, որ նէ՝ նախ քան մարգարէի կինը ըլլալը ունէր արդէն, մինչ իրենց զաւակներուն անունները դրուած են նպատակով մը:

Եթէ պատմութիւնը այլաբանութիւն մը չէ, այլ իրողութիւններու յուշագիր մը, ուստի ի՞նչ լոյս պիտի սփռէ անոր բարոյական երևոյթին վրայ: Շատ մը պատմաբան—մեկնիչներ կը կարծեն թէ Ուսէի ամուսնացած է Գոմերի հետ, կատարելօրէն գիտնալով անոր նկարագիրը, անոր հրապուրիչ անցեալի առաքինի կեանքին յոյսովը: Այսպիսի արարք մը, ստիպման տակ, բնաւ պիտի չունենար անբարոյութիւն մը իր մէջ: Սակայն և այնպէս պէտք է ըսուի թէ, պատմութեան մէջ Հկայ այսպիսի ակնարկութիւն մը, և այդ Հի համապատասխաներ խորհրդապաշտութեան պահանջներուն:

Իրականութիւնը, որ մի անգամ ընդ միշտ կ'ազատէ բարոյական դժուարութիւնը, և կուտայ բնական բացատրութիւնը պատմութեան ու երեան կը հանէ Ուսէի ուսուցման քանալին իր կեանքի փորձառութեանը մէջ, սա է որ, մենք մեր առջև ունինք իրաւ իրողութեանց յուշագիր մը, ըստ որում Գոմեր ազտօտ կեանք մը ունէր երբ Ուսէ զինք կնութեան առաւ: Ան կը կոչուէր կին պոռնկութեան (Գլ. Ա²), ոչ թէ այդպէս ըլլալուն, այլ պարզապէս ան եղաւ իր ամուսնացեալ կեանքին մէջ: Դէպի չար կատաղի ձգտումները պահուած էին Գոմերի հոգիին խորը, և մարգարէին բուռն սէրը, կարելիութիւնը չունեցաւ զսպելու զանոնք: Ան լքեց զինք Բահաղի և Աստորէտի հետ ունեցած վայրի և անառակ շուայտանքներուն համար:

Զուգընթաց վիճակներու յարմարումը.— Երկնային խիստ հրահանգ մըն էր, սակայն ի վերջոյ մենք տեսանք թէ ինչպէս այդ պատրաստեց մարգարէն իր գործին, մտածելու և հասկնալու Եհովայի Իսրայէլի յարաբերութիւնը իրեն պարտադրուածին առնչութեամբ:

Եհովան ընտրած էր Իսրայէլը, ըլլալու իր ժողովուրդը: Ան ազատագրելով զանոնք Եգիպտոսէն բերած ու հաստատած էր Աւետեաց Երկիրը, և ցոյց տուած իրենց սիրոյ անհուն գորով և պահանջած անոնցմէ մաքուր և անբաժան գուրգուրանք իրենց ուղիղ կեցուածքին մէջ: Բայց Իսրայէլ անհաւատարիմ գտնուած էր Եհովայի հանդէպ: Գոմեր փնտռած էր ուրիշ սիրողներ մոլար չաստուածներու մէջ,

մասնաւորաբար զանազան ձեերով, որոնց միջոցով շահած էր Բահաղի բարեկամութիւնը: Ան անոնց կը վերագրէ իր զուարճառիթ վիճակներու յաջողութիւնը և օրհնութիւնը: Երայց զիեճ հոմանեաց իմոց, որք տայցեն ինձ զնաց իմ եւ զգինի եւ զձեր իմ... եւ նա ոչ գիտաց քե ես ետու նմա զցորեանն եւ զգինին եւ զձերքն, եւ բազմացուցի նմա արծաթ. եւ նա արար արծաթեղէնս, եւ ոսկեղէնս յաճախեաց Բահաղու (Բ⁵, 8): Ուստի Եհովա որոշած էր պատժել Իսրայէլը: Ան պիտի վերջ տար Գոմերի զուարճառիթ յաջողութեանց, ապացուցանելու թէ, այդ բոլորը Բահաղէն չէին գար, որուն սերտ բարեկամութիւնը վայելած կը զգար: Ան զայն պիտի առաջնորդէր դէպի աքսոր, երկրորդ եգիպտական ստրկութեան, և հոն ծանր աշխատանքներու լուծին ներքե պիտի զգար կշիռը իր սխալ և անհաւատարիմ ընթացքին: Եւ հոն պիտի զգար ան, թէ զրկուած էր իր հարուգտի իրաւունքներէն, և բաժնուած էր իր հին փորձութիւններէն⁽¹⁾: Զի աւուրս բազումս նսցին որդիքն Իսրայէլի առանց բազաւորի եւ առանց իւրանի եւ առանց պատարագաց եւ առանց սեղանոյ եւ առանց քանակայութեան եւ առանց յայնմութեանց (Գ⁴): Սակայն բաժանումը պիտի չըլլար առյաւէտ: Ահաւասիկ ես ստեղծեցիք զնա, եւ կարգեցիք զնա, իբրեւ զանապառ եւ խօսեցայ ի սիրտ նորա... եւ յեճ այնորիկ դարձցին որդիքն Իսրայէլի, եւ խնդրեցնեմ զՏեւ Աստուած իւրեանց ունենալով կատարեալ զղջում իրենց անցեալի կեանքին (Բ¹⁴, Գ⁵):

Իսրայէլ և Յուդայ պիտի միանային արդար թագաւորի մը մականին ներքե Դաւթի սահմաններէն ներս (Ա¹¹, Գ⁵) և Եհովա պիտի յայտարարէր նոցա ուխտ յաւուր յայնմիկ հանդերձ զազանօք անապատի (Բ¹⁸) ու պիտի բազմացնէր ու ծաղկեցնէր զիրենք՝ իրենց երկրին մէջ: Ամուսնական ուխտի արդար զաղափարականը պիտի իրականանար: Իսրայէլ պիտի տար Եհովայի հանդէպ իր անվերջ գիտակցական սիրոյ հաւատքը: Եւ խօսեցայ զիեզ ինձ յաւիտեան, եւ խօսեցայ զիեզ ինձ արդարութեամբ եւ իրաւամբ եւ ողորմութեամբ եւ

(1) Նկատի ունենալ զուգընթաց վիճակներ Գոմերի (Ուսէ Գ⁵) եւ Իսրայէլ Ուսէ (Գ⁴) միջեւ:

ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Անկարելի է ենթադրել թէ այս տեսութիւնը աշխարհի մասին, որուն կը ներկայացուինք անմահութեան ուրացումով, կրնանք առանց հետեւանքի մնալ բարոյական շարժառիթներու և նկարագրի գաղափարականներու վրայ: Ըսել թէ այսինչ մարդը չհաւատալով հանդերձ անձնական տեւականութեան բոլոր ձեւերուն, ապրած է նշանաւոր կեանք մը, փաստ է թէ ապագայ կեանքին վրայ հաւատքը զանցառելի ազդեցութիւն մը ունի մարդոց նկարագրներուն վրայ: Որովհետեւ մարդիկ ամէն տեղ և միշտ փայփայած են հաւատքը անմահութեան: Միւս կողմէ, երեւակայիլ յանկարծական կործանումը անմահութեան վրայ ամէն հաւատքի, այնպէս որ, մարդոց նկարագրները զրկուին հին վաւերացումներէ և յենակէտներէ նախ քան դտոնիլը նոր վաւերացումներու և յենակէտներու, գրաւելու համար անոնց տեղերը, անմահութիւնը ուրանալու բարոյական հետե-

ւանքներուն փորձը դիւրին չէ: Որովհետեւ բոլոր յանկարծական փոփոխութիւնները, որոնց ազդեցութիւնը վերջ ի վերջոյ բարիք կամ աղէտ ըլլայ, պիտի պատճառեն անմիջական խանգարում մը, դիւրաւ նկարագրելի յուսահատ բառերով, եթէ որոշակի քննենք բարոյական արդիւնքները այն հաստատումին թէ մահը կը վերջացնէ ամէն բան, ընդունելու ենք թէ մարդկային ցեղը աստիճանաբար երեւան կը հանէ տեսակը աշխարհի՝ որուն մէջ ինք կ'ապրի, մինչև որ վերջապէս բոլոր մարդիկ համոզուին թէ աս է միակ աշխարհը որ կայ, թէ մահը ոչնչացում կը նշանակէ, թէ վերջապէս տիեզերքը կը կորսնցնէ իր ամենէն անգին ստացուածքները և վերջապէս կարելիութիւն չունի պահպանելու իր բարոյական շահերը: Ինչ պիտի ըլլայ տիեզերականօրէն հաւատացուած այդպիսի եզրակացութենէ մը վարակուած մարդոց նկարագրները:

Արդի մարդոց շատերը, ոչ բոլորովին անխորհուրդ, անմահութեան մասին իրենց անփութեան մէջ, այս հարցումին կը պատասխանեն մտերմօրէն և ազնիւ դիտումով մը: «Առաքինութիւնը իրենց սեպհական վարձքն է», կ'ըսեն անոնք: «Մեր լաւագոյն բարութիւնը կախում չունի ներշնչման համար իր ստանալիք վճարումէն: Հոգեւոր յատկութիւնը իրենց սեպհական վարձատրութիւնն է, և մահմետական մուրացկանին պէս, իրենց ափը բացած, Աստուծոյ պախշիչ չեն խնդրեր: «Թէ նկարագրի ինքնաբաւութեան այս հաստատումը ճշմարիտ և բարձր է, պարզ է մարդոց համար այն չափով՝ որ չափով որ անոնք գերծեն հոգեւոր աղտոտութենէ և զգայուն՝ բարոյական գերազանցութեան ներքին արժէքին: Պատիկ մտածում մը, սակայն, ի վեր կը հանէ սա իրողութիւնը թէ այն հաստատումը թէ առաքինութիւնը իր սեպհական վարձատրութիւնն է, հիմնուած կեանքի նշանակութեան մասին խորապէս հոգեւոր գաղափարի մը վրայ: Առաքինութիւնը իր սեպհական վարձատրութիւնն է, բայց որո՞ւ համար: Պարզ է որ հոգեւոր յատկութիւնը իր հետ կը կրէ իր սեպհական վարձատրութիւնը: Որովհետեւ այս պարագային նկարագրը յաւիտենականօրէն յառաջդիմական է, և ինչ ալ ըլլայ աշխարհի հազդեցութիւնը մեր վրայ, երախտագի-

գրութեամբ: Եւ խօսեցայց զԲեզ ինձ հաւատով եւ ծանօթեալ զՏէր (Բ¹⁹, ²⁰):

Այս բոլորը Ովսէի գրքի առաջին բաժնի համառօտ գոյացութիւնը կը կադմեն, և մենք ամէն մէկ տողին կը զգանք իր անձի տխուր ճակատագիրը, տեղ բռնած իր հոգիին խորը որ անհուն զգացողութեամբ կը յայտնէ Իսրայէլի անհաւատարմութիւնը հանդէպ Եհովայի: Կը զգանք թէ ինչպէս ինք ունի անշիջելի սէր մը հանդէպ անբարիշտ Գոմերին, և իր երկարող փափաքը կ'աշխատի կրկին գրաւելու անոր սէրը, զուգահեռ վիճակովը ամենակարող Եհովայի սիրոյն՝ հանդէպ Իսրայէլի, և իր անշիջելի փափաքը կրկին ունենալու զԻսրայէլ իր հաւատարմութեամբը՝ իրեն: Եւ ահա Եհովայի փափաքի առաջադրութիւնը — կատարումը — պէտք չէ երբեք յապաղի մարդկային յիմարութեամբ և յամոռութեամբ:

ԳՍՐԵԳԻՆ ԱԲԵՂԱՅ

(Շարունակելի 2)